

Студент 1 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

ПРОБЛЕМИ ЗЛОВЖИВАННЯ МОНОПОЛЬНИМ СТАНОВИЩЕМ НА РИНКУ

Анотація. Розглянуто особливості чинного антимонопольного законодавства України. Досліджено проблеми зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку, що порушують права окремих споживачів. Зроблено спробу пошуку вирішення проблем на практиці.

Аннотация. Рассмотрены особенности действующего антимонопольного законодательства Украины. Исследованы проблемы злоупотребления монопольным (доминирующим) положением на рынке, нарушающие права отдельных потребителей. Сделана попытка поиска решения проблем на практике.

Annotation. The article discusses the features of the current antitrust legislation in Ukraine. Problems of abuse of the monopoly (dominant) position, which violate the rights of consumers were studied. An attempt to find solutions to the problems in practice was made.

Ключові слова: монопольне становище суб'єкта на ринку, монопольна влада, зловживання монопольним становищем, антимонопольне законодавство.

Монопольне становище є складним поняттям, що включає до своєї структури два елементи, а саме – володіння часткою на ринку, яка перевищує 35 % (за загальним правилом в Україні), а також наявність монопольної влади. Загальновідомо, що саме наявність монопольної влади дозволяє суб'єктам господарювання диктувати ціни на ринку і використовувати інші заборонені прийоми та способи гарантування своєї надвисокої прибутковості. Тому саме зловживання монопольною владою вважається однією з ключових проблем більшості країн, у тому числі й України.

Українськими й нестабільними є показники практики застосування норм, які закріплюють адміністративну відповідальність за зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку. В зв'язку з цим актуальності набувають пошуки напрямів визначення зловживання монопольною владою та підвищення ефективності антимонопольної політики та чинного антимонопольного законодавства [1].

Важливий внесок у дослідження цього питання зробили вітчизняні вчені, зокрема: Авер'янова В. Б., Берлача А. І., Битяка Ю. П., Гарашука В. М., Гіжевський В. К., Голосніченко І. П., Грохольський В. Л., Додін Є. В., Колпаков В. К., Копейчиков В. В., Коржанський М. Й., Курінний Є. В., Курило В. І., Навроцький В. О., Нижник Н. Р., Остапенко О. І., Сташис В. В., Тацій В. Я. та ін. У процесі написання статті було використано наукові доробки таких відомих російських фахівців, як: Алексеев С. С., Бахрах Д. М., Козлов Ю. М., Кудрявцев В. М., Коренев А. П. та ін. Але не зважаючи на численні публікації щодо діяльності Антимонопольного комітету України [2] та практики застосування відповідного законодавства, на погляд автора, уваги дослідників вимагає проблема застосування санкцій за зловживання монопольним становищем в Україні. Виходячи з цього, метою статті є узагальнення особливостей чинного антимонопольного законодавства України та спроби визначення існуючих шляхів підвищення його ефективності на практиці.

Протягом 2004 – 2013 років органи Антимонопольного комітету України порушили лише 134 справи за ознаками адміністративного проступку, передбаченого ст. 166-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). І тільки у 45 % випадків розгляд відповідних справ завершився прийняттям судового рішення про накладення на порушника адміністративного стягнення. Загальна сума штрафів за вчинення відповідних адміністративних проступків не перевищує 0,8 тис. грн на рік.

Так, згідно з ч. 1 ст. 12 Закону України "Про захист економічної конкуренції" суб'єкт господарювання займає монопольне (домінуюче) становище на ринку товару, якщо:

1) на цьому ринку у нього немає жодного конкурента;

2) не зазнає значної конкуренції внаслідок обмеженості можливостей доступу інших суб'єктів господарювання щодо закупівлі сировини, матеріалів та збуту товарів, наявності бар'єрів для доступу на ринок інших суб'єктів господарювання, наявності пільг чи інших обставин.

Монопольним (домінуючим) вважається становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку товару перевищує 35 %, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції. Монопольним (домінуючим) також може бути визнане становище суб'єкта господарювання, якщо його частка на ринку товару становить 35 % або менше відсотків, але він не зазнає значної конкуренції, зокрема, внаслідок порівняно невеликого розміру часток ринку, що належать конкурентам.

Кожен із двох чи більше суб'єктів господарювання займає монопольне (домінуюче) становище на ринку товару, якщо стосовно певного виду товару між ними немає конкуренції або є незначна конкуренція і щодо них, разом узятих.

Монопольним (домінуючим) вважається також становище кожного з кількох суб'єктів господарювання, якщо стосовно них виконуються такі умови:

- сукупна частка не більше ніж трьох суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки, перевищує 50 %;
- сукупна частка не більше ніж п'яти суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки, перевищує 70 %.

Зловживанням монополюним (домінуючим) становищем на ринку визнається:

- встановлення таких цін чи інших умов придбання або реалізації товару, які неможливо було б встановити за умов існування значної конкуренції на ринку;
- застосування різних цін чи різних інших умов до рівнозначних угод із суб'єктами господарювання, продавцями чи покупцями без об'єктивно виправданих на те причини;
- обумовлення укладання угод прийняттям суб'єктом господарювання додаткових зобов'язань, які за своєю природою або згідно з торговими та іншими чесними звичаями у підприємницькій діяльності не стосуються предмета договору;
- обмеження виробництва, ринків або технічного розвитку, що завдало чи може завдати шкоди іншим суб'єктам господарювання, покупцям, продавцям;
- часткова або повна відмова від придбання або реалізації товару за відсутності альтернативних джерел реалізації товару;
- суттєве обмеження конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання на ринку без об'єктивно виправданих на те причин;
- створення перешкод доступу на ринок (виходу з ринку) чи усунення з ринку продавців, покупців, інших суб'єктів господарювання.

Відповідно до законодавства України власне наявність у суб'єкта господарювання монополюного становища не є протиправною. Особливістю порушення законодавства про захист економічної конкуренції є здійснення суб'єктом господарювання, який займає монополюне становище на ринку, таких дій, що були б неможливі в умовах ефективної конкуренції на ринку. Це, зокрема, отримання прибутку, зумовленого неефективністю діяльності або високою продуктивністю, а неправомірним використанням свого домінуючого становища на ринку, або утримання чи посилення такого становища шляхом усунення з ринку конкурентів чи обмеження їхнього доступу на ринок.

Запобігання, виявлення та припинення зловживань монополюним (домінуючим) становищем є напрямом роботи Антимонополюного комітету України, що за сучасних умов забезпечує найбільший безпосередній соціально-економічний ефект.

Зловживанням монополюним становищем вважаються: нав'язування таких умов договору, які ставлять контрагентів у нерівне становище, або додаткових умов, що не стосуються предмета договору, включаючи нав'язування товару, який не є потрібним контрагенту; обмеження або припинення виробництва, а також вилучення товарів із обороту з метою створення або підтримки дефіциту на ринку чи встановлення монополюних цін; інші дії, вчинені з метою створення перешкод доступу на ринок (виходу з ринку) суб'єктів господарювання.

Зловживання монополюним становищем на ринку – це один із видів порушень антимонополюно-конкурентного законодавства, що полягає у діях чи бездіяльності суб'єкта господарювання, який посідає монополюне становище на ринку.

Дії, що призводять до обмеження конкурентоспроможності, дістають вияв у встановленні цін чи інших умов придбання або реалізації товару; застосуванні різних цін чи різних інших умов до рівнозначних угод із суб'єктами господарювання.

Дії, що призводять до притиснення інтересів суб'єктів господарювання, полягають в обмеженні виробництва, ринків або технічного розвитку; суттєвому обмеженні конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання на ринку без об'єктивно виправданих причин;

створенні перешкод для доступу на ринок (виходу з ринку) чи усуненні з ринку продавців, покупців, інших суб'єктів господарювання [4].

У свою чергу, бездіяльність суб'єкта господарювання, який посідає монополюне становище на ринку, полягає у частковій або повній відмові від придбання або реалізації товару за відсутності альтернативних джерел реалізації чи придбання.

Слід зазначити, що зловживання монополюним становищем не спрямоване на створення нових компонентів ринкових відносин, які забезпечують перевагу над суперниками (нова продукція, нова технологія або організація виробництва) на зміну існуючої структури попиту та пропозиції.

Найбільш поширеним видом у структурі зловживань є цінові зловживання, тобто встановлення дискримінаційних цін, які порушують права окремих споживачів, і встановлення монополюних цін, що призводить або може призвести до порушення прав споживачів. Встановлення монополюних цін є результатом монополюної влади суб'єктів господарювання, правила поведінки яких на ринку істотно відрізняються від відповідних правил конкуруючих суперників на ринку.

У свою чергу, дії у вигляді обмеження обсягу випуску продукції призводять до підвищення цін та переносу прибутку від споживачів до виробників (монополюних утворень), що в результаті сприяє одержанню монополюного прибутку, викликаючи негативні для економіки наслідки. Скорочення випуску продукції може також призвести до того, що монополіст використовуватиме свою владу з метою усунення суперників із ринку не конкурентними засобами, а шляхом використання нечесних прийомів і способів для набуття або зберігання значної переваги на ринку. Такі дії вважаються протиправними [5].

Слід урахувати, що скорочення випуску продукції не може бути кваліфіковано як правопорушення в тому разі, якщо це правомірні, розумні та раціональні дії суб'єкта господарювання, який має владу на ринку і прагне до максимізації прибутку, що є природним прагненням. Монополіст може відмовитись від реалізації або закупівлі товару, якщо існують законні й розумні, з точки зору розвитку конкуренції, причини для такої відмови.

В якості перешкод можуть виступати будь-які обставини, що заважають суб'єкту господарювання в рівних умовах конкурувати з іншими суб'єктами, які діють на відповідному ринку. Слід зазначити, що перешкоди обов'язково мають бути наслідком зловживання суб'єктом господарювання на певному ринку своїм монополюним становищем. Отже, ці перешкоди повинні бути наслідком правопорушення, а не інших причин (державної цінової або кредитної політики, ліцензування окремих видів діяльності, квотування тощо).

Створенням перешкод слід, на думку автора, вважати встановлення таких обставин економічного або технологічного характеру, що протидіють можливості суб'єктів господарювання діяти на певному ринку [6]. При цьому необхідно зауважити, що, на відміну від економічних, адміністративних та інших перешкод, які запроваджуються на ринку за допомогою державної політики або встановлюються органами державної влади, місцевого самоврядування, адміністративно-господарського управління та контролю під час здійснення ними функцій державного регулювання та контролю, ці перешкоди створюються суб'єктами господарювання, що мають монополюне становище на ринку, під час здійснення ними господарської діяльності на певному ринку.

Треба враховувати, що норми антимонопольно-конкурентного законодавства, які визначають склади порушень у вигляді зловживання монопольним становищем на ринку, можуть бути застосовані до суб'єктів господарювання незалежно від того, чи включено їх до переліку підприємств, які займають монопольне становище на ринку, та чи попереджався суб'єкт про його монопольне становище.

Аналіз особливостей вітчизняного антимонопольного законодавства показує, що зловживання монопольним (домінуючим) становищем сьогодні є предметом двох видів юридичної відповідальності: господарсько-правової та адміністративної. Узагальнення сучасного стану юридичної відповідальності за зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку дозволило обґрунтувати конкретні пропозиції щодо усунення виявлених в процесі дослідження перешкод для системної і безпомилкової кваліфікації адміністративно-деліктних зловживань монопольним (домінуючим) становищем на ринку.

Наук. керівн. Колесніченко І. М.

Література: 1. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26 листопада 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 50. – Ст. 472. 2. Річні звіти Антимонопольного комітету України за 2009 рік, 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/index>. – Назва з екрану. 3. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64. 4. Биля Л. Р. Административная ответственность за нарушения антимонопольного законодательства : дис. канд. юрид. наук / Л. Р. Биля. – К., 1996. 5. Мельник С. Б. Монопольне (домінуюче) становище суб'єкта господарювання на ринку : дис. канд. юрид. наук / С. Б. Мельник; 12.00.04 Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2001. – 192 с. 6. Стороженко О. М. Адміністративно-правова кваліфікація зловживань монопольним (домінуючим) становищем на ринку : дис. канд. наук / О. М. Стороженко. – К., 2008.